

NECATİ BEG DİVANI'NDA UYKU KAVRAMININ
KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME
EXAMINING THE USE OF SLEEP CONCEPT
ON THE DIVAN OF NECATİ BEG

MEHMET ÖZDEMİR

Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
Assist. Prof. Dr., Kocaeli University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Letter.
dr.mehmetozdemir14@gmail.com
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2879-655X

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-60, Eylül- September 2017 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 01.07.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 11.08.2017
Sayfa-*Pages* : 113-138
DOI- : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3793>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaead>
This article was checked by iThenticate.

**NECATİ BEG DİVANI'NDA UYKU KAVRAMININ
KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME**
EXAMINING THE USE OF SLEEP CONCEPT
ON THE DIVAN OF NECATİ BEG

MEHMET ÖZDEMİR

Öz

Fizyolojik bir durum olup insanların dinlenmesini, büyümesini ve gelişmesini sağlayan uyku, kültürümüzde çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Türk destanlarında tehlikeye davetiye çıkaran bir durum ve bir yiğidin büyüüp güçlenmesini sağlayan hâl olarak karşımıza çıkan uyku, mitolojik anlamda metafizik âlemlerle bağlantı kurmanın bir yoludur. İnsan uyuduğunda semboller âlemine geçiş yapar ve bazı kimseler rüyalar vasıtasıyla gelecek hakkında çeşitli çıkarımlarda bulunur. Gelenek bağlamında düşünüldüğünde ise uyku, küçük ölümdür veya ölümün kardeşidir. Bu sebeple dilimizde ölüm uykusu, ecel uykusu, ebedî uyku, feragat uykusu gibi ölüm-uyku ilişkisini ifade eden sözlere rastlamak mümkündür. Bundan başka günlük hayatta karşılaşılan çeşitli durumları ifade etmek için de uykudan faydalanılmıştır. Dalgınlık sebebiyle ortaya çıkan uyuşukluk için gaflet uykusu, çabuk uyanılabilen uykuyu anlatan tavşan uykusu, kolay kolay uyanılamayan uyku için taş uykusu gibi birleşik sözler kullanılmaktadır. Klasik edebiyat şairleri de hargüş uykusu, hâb-ı bârân, hâb-ı nâz, seher uykusu gibi tamlamalar veya tamlamaların Türkçe karşılıklarını şiirlerinde sık sık kullanmışlardır. Öyle ki bu çalışmanın konusunu oluşturan Necati Beg Divanı'nda uykuya ilgili kavramların geçtiği beyit sayısı 45'tir. Bu kadar farklı kullanımıyla kültürümüzde önemli bir yere sahip olmasına rağmen klasik edebiyat çalışmaları arasında uykuya ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla kısmen de olsa uykunun anlam çerçevesini belirleyebilmek düşüncesiyle bu çalışmada, Necati Beg Divanı'nda uykunun kullanım özellikleri üzerinde durularak elde edilen veriler tasnif edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik edebiyat, Necati Beg Divanı, uyku, uyku türleri.

Abstract

Sleep, which is a physiological concept ensuring that humans relax, grow and develop, has been used in various styles in our culture. Sleep emerges before us as a situation that invites danger and ensures the growth and development of a valiant one in our culture, and is a way of establishing connection with metaphysical realm in mythological terms. When humans sleep, they enter the world of symbols, and make deductions about the future through dreams. When sleep is considered in terms of traditions, it is the "small death" or the "sister of death". For this reason, it is possible to see several statements on the relation between sleep-death like "sleep of death, sleep of ending, eternal sleep and sleep of sacrifices. In addition to this, sleep has been made use of to mean several situations in daily life. The term "wool-gathering" is used for the sleep that emerges due to absentmindedness; the term "catnap", is used for a sleep that is easy to wake up; the term "stone sleep" is used. The poets of classical literature also used several definitions like wool-gathering, sleep of the rain, hâb-ı nâz or the Turkish counterparts of these terms in their poems. In the Divan of Necati Beg, which is the subject of this study, the number of the verses in which sleep and related concepts are mentioned is 45. Although it has an important place in our culture with such a wide usage, no studies were encountered among the classical literature works. For this reason, the sleep concept used in the Necati Beg Divanı has been investigated to determine the frame of the sleep in the literature has been dealt with; the data obtained will be classified and analyzed.

Key Words: Classical Literature, Necati Beg Divanı, Sleep, Sleep Types.

Giriş

Fizyolojik bir durum olan uyku, vücudun bazı organlarının ve özellikle beş duyu organının görevlerini belirli bir süre için tam anlamıyla yerine getirememesidir. Yani uyku esnasında göz herhangi bir nesneyi görmez, kulak sesleri duymaz, burun koklamaz, dil bir tadı algılamaz ve deri bir uyarıcıyı hissedemez. Fakat beş duyu organının kendilerine ait hisleri tamamen kaybetmesi de söz konusu değildir. Çünkü herhangi bir duyuya hitap eden bir uyarıcı ortaya çıktığında duyu organı uyarıcıyı algılar ve uyku durumu da ortadan kalkar. Mesela göz, güçlü bir ışığa, kulak yeterli derecede bir sese, burun herhangi bir kokuya maruz bırakıldığında uyuyan kişinin uyandığı görülür (Ciğerlioğlu, 2014_a: 44-45; Ciğerlioğlu, 2014_b: 369). Buna göre uyku hâli, belirli bir süre için duyu organlarının algılama yeteneklerinin kısmen kaybolması olarak ifade edilebilir.

Türk destanlarında uykuya ilgili çeşitli bilgilere rastlanmaktadır. Buna göre uyku, ya tehlikeye davetiye çıkaran bir durumdur ya da bir yiğidin büyümesi için gerekli bir hâldir. Oğuz'un başına gelen tehlikelerin uykudan kaynaklandığı ifade edilir. Bunun yanı sıra yiğitlerin uyuyarak çabucak büyüdükleri ve güç kazandıkları destanlarda geçer (Ögel, 2014, C. II: 742-743). Mitolojik bağlamda uyku, ruhlarla ilişkiye girmek ve semboller âlemine geçiş için bir vasıttır. Yani uyku, rüya vasıtasıyla gelecekte olacaklarla ilgili haber alma yoludur. Gelenek bağlamında uyku, bir tür ölüm olarak görülür ve Dede Korkut Kitabı'na göre de "küçük ölüm" şeklinde tanımlanır (Beydili, 2005: 582-585). Uyku ile ölüm arasında ilişki kuran bir başka ifade de hadis olduğu belirtilen "Uyku ölümün kardeşidir." sözüdür (Olgun, 1975:C.13- 789). Zümer suresinin kırk ikinci ayetinde "Allah canları ölümlerini alır, ölmeyeni de uykusunda alır. Ölümüne hükmettiğini tutar ve diğerini belli bir süreye kadar salıverir. Şüphesiz bunda iyice düşünen bir toplum için elbette deliller vardır." (39/ Zümer 42) ifadesiyle uykunun ölüm gibi olduğu bildirilmektedir. Beydavî'nin tefsirine göre canla bedenın alakasının kesilmesi bütünen veya zahirendir. Bütünen olursa ölüm anıdır (Ölümüne hükmettiğini canı tutar ve salıvermez.) ve canla bedenın alakası tamamen kesilir. Zahiren olursa uyku hâline karşılık gelir (Diğerini belli bir süreye kadar salıverir.). Yani Hak tarafından tayin edilen vakit gelinceye kadar can bedene geri döndürülür (Beydavî, 2011: 484-485).

Türkçe sözlükte uyku, "Dış uyanıklara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yitdiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu; çevrede olup bitenin farkında olmama, gaflet, aymazlık; doğada görülen sükûnet durumu; gerçeği görmeme, aymazlık." (Türkçe Sözlük, 2011: 2429) şeklinde tanımlanmaktadır. Sözlükte yapılan bu tanımın ilk kısmı uykunun fizyolojik özelliklerini yansıtır. Doğal bir süreç olan uyku vasıtasıyla memeli canlılarda enerji korunur, sinir sisteminin gelişim ve onarımı sağlanır (Şahin-Aşçıoğlu, 2013: 94). Böylece uyuyan kişide fiziksel dinlenme gerçekleşir, çocuklarda büyüme meydana gelir, vücuttaki dokular yenilenir, bedenın yaşlanma sürecine direnç kazanması sağlanır (Algın-Akdağ-Erdinç, 2016: 30). Sonraki tanımlar ise uykunun fizyolojik anlamından hareketle ortaya çıkan mecazi anlamlarını karşılar. Bundan başka Türkçe Sözlük'te ebedî uyku, gaflet uykusu, kuş uykusu, öğle uykusu, yaz uykusu, kış uykusu, tavşan uykusu ... gibi birleşik sözler vasıtasıyla kültürümüzde yer alan uyku türleri tanımlanmaktadır. Sözlüklerde birleşik sözler, atasözü, deyim ve birleşik fiiller vasıtasıyla çeşitli anlamları verilen "uyku"nun anlam dünyası üzerine, halk edebiyatı alanında yapılan iki çalışma (Okumuş, 1992, 33-34;

Duvarcı, 2012, 495-512) dışında herhangi bir araştırmanın olmaması dikkat çekicidir¹. Dolayısıyla klasik Türk edebiyatı metinlerinde söz konusu kavramın, kısmen de olsa anlam çerçevesini belirleyebilmek düşüncesi çalışmamızın temeli olmuştur. Bunun için on beşinci yüzyılın önemli şairlerinden olan Necati Beg'in Divanı taranmış ve elde edilen veriler, "uyku" kavramının kullanım özellikleri göz önünde bulundurulurken bir sınıflandırma dâhilinde verilmiştir.

1. Hâb (Uyku)

Necati Beg Divanı'nda "uyku" kavramı genel itibarıyla âşık ve sevgili düşünce alanlarıyla ilgili olacak şekilde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra dünyanın güzelliklerine aldanmak, bir silah olarak kılıç vasıtasıyla düzensizliklerin ortadan kaldırılması, hırsız ve hırsızlık da uyku ile ilişkilendirilmiştir. Bu münasebetle *Hâb (Uyku)* başlığında değerlendirilecek beyitler *âşık-uyku ilişkisi*, *sevgili-uyku ilişkisi*, *uykunun diğer kullanımları* alt başlıklarıyla ele alınacaktır.

A. Âşık-Uyku İlişkisi

Âşık gece vakti sürekli olarak sevgilisini düşündüğü için kederlenir (Pala, 2013: 422). İnsan gece yatağına yattığında zihin düşüncelerle meşgulse kolay kolay uykuya dalamaz. Çünkü "*Huzur dolu bir uykunun anahtarı huzur dolu bir zihindir.*" (Emet, 2013:13) Klasik Türk edebiyatında âşığın zihni her zaman olduğu gibi geceleyin de sevgili ve onun unsurlarının hayaliyle meşguldür. Sevgilinin hayali göz önünden gitmesin diye âşığın uyuması mümkün değildir, hatta uyku onun en büyük düşmanıdır.

*Hayâl-i çeşm-i fettânı uyandı gözün aç miskîn
Necâtî âşık bu yolda büyük düşman uykudur*

(Tarlan, 1992: 235)

Nesre Çeviri: Ey miskin Necâtî, sevgilinin fettan gözünün hayali uyandı, (sen de) gözünü aç, çünkü uyku âşık için bu yolda büyük düşmandır.

Âşığın zihnini en çok meşgul eden konu aşk ve sevgilidir. Aşk oduna düşen kimse kendinden geçerek ne yaptığını bilmez bir hâle düşer, yemeden içmeden kesilir, çevresindeki her şeyden ve herkesten uzaklaşarak sadece sevdiğine odaklanır, sevgiliden başka hiçbir şeyi düşünemez duruma gelir. İşte bu sebeplerle gününün her saatini sevgiliyi düşünerek geçirir ve uyku ve dinlenme vakti olan gece bile sevgilisini düşünmekten gözlerine uyku girmez. Artık âşık için uyku haramdır.

¹ Klasik Türk edebiyatında rüya kavramı üzerine yapılmış çalışmalar vardır. Fakat bu çalışmalarda uyku ve uykunun anlam dünyası üzerine pek bir bilgiye rastlanmamıştır. Rüya üzerine yapılan ve rüyadan bahseden birkaç çalışmayı burada zikredebiliriz: Edhem Pertev Paşa, 476/1; Özgül, 1989; Zavotçu, 2007; Yeşilyurt, 2011; Altun, 2011; Avşar, 2016.

*Ol gözü mestâneye uydun Necâtî yürü var
Geceler tâ subha dek olsun harâm uyhu sana*

(Tarlan, 1992: 155)

*Nesre Çeviri: Ey Necâtî, mademki o mahmur gözlü sevgiliye uydun
(bağlandın), yürü var, geceler sabaha kadar uyku sana haram olsun.*

“Sana” redifli iki farklı gazelden alınan bu beyitlerde âşık için uykunun haram olması ele alınır. Haram kelimesi aşağıdaki beyitte helal kavramıyla zıtlık ilişkisi içinde düşünülmüştür. Dinî bir kavram olan haram, bir delil vasıtasıyla yapılması yasaklanan fiildir. Helal bunun tersi olarak yapılması, yenilip içilmesi serbest olan şeydir (Karagöz-Karaman vd., 2015: 231, 251). Klasik Türk edebiyatında âşığın uyuması, gülmesi, yâr ile sohbet etmesi, eğlenmesi, sevgiliye kavuşması haramdır. Bunun yanı sıra aşk ateşine yanması, ayrılık acısıyla ağlayıp inlemesi, sevgiliden gelen her türlü cevr ü cefayı çekmesi helaldir. Aşağıdaki beyitte de âşık için aşk ateşinde yanmak helal, uyumak haramdır.

*Ey gönül ‘aşk oduna yanmak sana oldu helâl
V’ey gözüüm mihrinde ol mâhın harâm uyhu sana*

(Tarlan, 1992: 156)

*Nesre Çeviri: Ey gönül, aşk ateşine yanmak sana helaldir ve ey gözüüm, o
mahın (ay yüzünün) muhabbetinde sana uyku haramdır.*

Âşık, sevgilinin saçını düşünmekten dolayı da uyuyamaz. Çünkü sevgilinin saçını âşığın başını döndürmüş ve onu kendinden geçirmiştir. Gece yalnız başına kaldığı için kalbindeki bu ıstırap tahammül edilemez bir hâle gelir. Seher vakti yapılan duaların kabul edileceği inancından hareketle de âşık, sabaha kadar uyumayıp sabah vakti bir *âh* çeker (Onay, 2000: 76).

*Zülfü sevdâsında sergerdân olan dîvâneler
Uyumasın subh olunca âh-ı şebgîr eylesin*

(Tarlan, 1992: 340)

*Nesre Çeviri: Saçının sevdasıyla başı dönmüş (sersem, şaşkın) divaneler
uyumasın, gece boyu (sabaha kadar) ah çeksin.*

Aslında gece vakti havanın kararması, insanın dikkatini dağıtan seslerin azalması, genel itibarıyla gündüzün çalışmaya gecenin dinlenmeye ayrılması gibi sebeplerden dolayı insanın uyuyabilmesi için en uygun zamandır. Fakat sevgilinin gece gibi siyah olan saçları âşığın zihnini meşgul ettiği için uykuya engel teşkil eder. Bu beyitte gece ile sevgilinin saçını renk ilişkisi içindedir. Buna göre geceler karanlık olması münasebetiyle uyku uyumayı kolaylaştırır, yani gece yarılıarı uykuya yardımcıdır². Sevgilinin saçını da gece gibi siyah

² Bu beyitte geçen “yarı yardım” ifadesinin “ayırarak, bölmek, ikiye bölmek” anlamı da gözden uzak tutulmamalıdır (Köktekin, 2009: 34). Çünkü beyit, saç telinin ikiye bölünmesi (yarılması) veya bağlanması yoluyla büyü yapıldığını düşündürmektedir.

olmasına rağmen bunun tam tersi bir etki yapar ve âşığın uyumasını engeller. Bunun yanı sıra klasik Türk edebiyatında sevgilinin ortalığa fitne yayan ve insanları dinden çıkararak saçı küfür ve kâfir olarak değerlendirilir. Dolayısıyla sevgilinin küfür ve kâfir olarak değerlendirilen saçı ile Müslüman kavramı arasında da bir zıtlık söz konusudur. Böylece sevgilinin saçının bir kılı bile Müslümanların uykusunu kaçırıp onları küfre düşürür.

*Geceler uykuya yarı yardım iken zülfünün
Bir kılında bağlıdır yüz bin Müselmân uykusu*

(Tarlan, 1992: 426)

*Nesre Çeviri 1: (Ey sevgili) geceler uykuya yarı yarıya yardımcı iken yüz
binlerce Müslüman uykusu zülfünün bir kılına bağlıdır.*

Necati, bir diğer beytinde zihninin düşüncelerle dolu olmasından dolayı uyuyamadığını ifade eder. Her ne kadar beyitte zihnini hangi düşüncelerin meşgul ettiğini söylemese de beytin ikinci dizesindeki bahtsızlığından hareketle bu düşüncelerin sevgiliye ait olduğu anlaşılabilir. Çünkü âşığın zihni, sevgili ve sevgilinin unsurlarıyla (saç, göz, kirpik...) meşguldür.

*Halvet-serây-ı fikrete cem' oluban havâss
Bahtımdan özge etmez idi bir kimesne hâb*

(Tarlan, 1992: 53)

*Nesre Çeviri: Duygular, zihnimin halvet yerinde toplanınca bahtımdan
başka uyuyan kimse kalmaz.*

Sevgiliye duyduğu hasretten dolayı sürekli ağladığı ve geceler boyunca uyuyamadığı için âşığın gözleri hastadır. Şair, aşağıdaki beyitte hasta gözlerinin sıhate kavuştuğundan bahseder. Âşığın gözlerinin sıhate kavuşması ya ihsanı sayesinde sevgiliyi görmesiyle ya da sevgilinin hayalinin gözünde canlanmasıyla ilişkili olmalıdır. Âşığın sevgiliyi görmesi düşük bir ihtimal olduğuna göre, burada gözlerin sıhate kavuşmasını sağlayan durum, sevgilinin hayalini gören gözlerin sıhhat bulması olarak düşünülebilir. Sevgilinin hayali göz önüne geldikten sonra da âşığın uyku uyuması mümkün değildir. Bu beyit için bir diğer bakış açısı da gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü klasik Türk edebiyatında çeşm-i bîmârın(1) terkiibini hem sevgilinin hasta ve baygın bakan gözleri hem de âşığın kendine “sen” diye hitap etmesi münasebetiyle senin çeşm-i bîmârın olarak düşünmek mümkündür. Bu düşünceden hareketle çeşm-i bîmârın gördü ifadesi anlam bakımından hem kendinden önceki hem de sonraki ifadeye bağlanabilecek şekilde söylendiği için bu ifade sihr-i helal sanatının varlığından söz edilebilir. Buna göre âşık öncelikle sevgilinin hasta ve baygın bakan gözlerini görür, bu vesileyle de âşığın ayrılık hasretiyle ağlamaktan ve sevgilinin yolunu gözlemekten hasta düşen gözleri sıhhatine kavuşur. Fakat şimdi de uykuya hasrettir.

*Çok şükürler ki çeşm-i bîmârın
Gördü sıhhat yüzünü hâb özler*

(Tarlan, 1992: 194)

*Nesre Çeviri 1: (Ey âşık) şükürler olsun ki hasta gözleri(n) sıhhatine kavuştu
da artık uykuyu özler.*

*Nesre Çeviri 2: (Gözlerim) senin hasta ve baygın bakan gözlerini gördüğü
için şükürler olsun, (böylece) hasta gözlerim sıhhat yüzü gördü, (fakat şimdi
de) uykuya hasret kaldı.*

Sevgiliyi rüyada görmek âşık için bulunmaz bir nimettir. Fakat rüya görmek için önce uyumak gereklidir. Zihnin sevgilinin hayaliyle meşgul olması münasebetiyle âşığın uyuması mümkün olmaz ve aşağıda verilen birinci beyitte ifade edildiği gibi, uyku da görmek istediği düş de âşığın gözünden uçar gider.

*Seni düşümde görem derdi Necâtî lîkin
Düş de gözünde uçar şimdi anun hâb gibi*

(Tarlan, 1992: 425)

*Nesre Çeviri: Necâtî, seni düşünde görmek isterdi, fakat uykusu kaçtığı için
düş de göremez.*

Aşağıdaki beyitte ise sevgiliye benzer birini rüyada görmemek için uyuyamadığını ifade eder.

*Bir gece görmez uykuyu kirpikli gözlerim
Nâgeh düşünde görüne diye sana nazîr*

(Tarlan, 1992: 213)

*Nesre Çeviri: Şu kirpikli gözlerim, rüyada ansızın sana benzer biri görünür
diye bir gece bile uyku uyumaz.*

Âşık, aşkından ve sevdasından dolayı geceleri uyuyamaz ve sabahlara kadar *âh* çeker. Âşığın çektiği bu *âh*lar çok gürültülü ve şiddetli olduğu için çevredeki insanlar da uyuyamaz. Aşağıda verilen beyitlerde Necati, âşığın çektiği *âh*ları iki sebebe bağlar. Birinci sebep sevgiliye duyulan hasrettir, ikinci sebep ise kıskançlıktır. Şairin beyitte halk diye bahsettiği kavram âşık için rakiptir, ağyardır. Başkaları, yabancılar anlamına gelen ağyarın sevgili ile münasebette olması âşığı üzer; sürekli sevgilinin çevresinde olduğu için de âşığın yaklaşmasına ve sevgiliyi görmesine izin vermezler (Pala, 2013: 10). Bundan dolayı geceler boyunca *âh u efgân* ederek onları uyutmaz ve rüyalarında sevgiliyi görmelerini engeller. Aşağıdaki beyitlerde âşık, ağyarın düşlerine sevgili girmesin diye sürekli *âh* çektiğini ifade eder.

*Katı korkardım cemâlin göreler düşde diye
Şükr kim uyku uyutmaz âh u efgân kimseye*

(Tarlan, 1992: 391)

*Nesre Çeviri: İnsanlar uyuyup da senin güzel yüzünü düşlerinde görür diye
çok korkardım, şükürler olsun ki ağlayıp inlemelerim kimseye uyku uyutmaz.*

*Seni düşde göreler diye Necâtî usanır
Halkı uyutmaz olupdur geceler efgâni*

(Tarlan, 1992: 424)

*Nesre Çeviri: (Ey sevgili), insanlar seni düşte görür diye dayanamadığı için
Necâtî, geceler boyunca feryadıyla halkı uyutmaz.*

Bir başka beyitte âşığın, çektiği âh münasebetiyle uyutmadığı varlık, gül bahçesini her gece güzel nağmelerle dolduran bülbüldür.

*Zemzemeyle doldurur her gece sahn-ı gülşeni
Uçtu nâlemden meğer mürğ-i hoş-elhân uykusu*

(Tarlan, 1992: 426)

*Nesre Çeviri: Her gece gül bahçesini güzel ezgilerle dolduran hoş sesli
kuşun uykusu yoksa benim inlememden dolayı mı kaçmıştır.*

Klasik Türk edebiyatında bülbül, genellikle gülle birlikte ele alınır. Kırmızı güle duyduğu aşktan dolayı sürekli inleyerek ona ulaşmak için çektiği sıkıntıları dile getirir. Bu inleyişleriyle de gül bahçesinde bulunanları geceleri uyutmaz (Zavotçu, 2013: 136-143). Aşağıda verilen beyitte, sevgiliye duyduğu aşk münasebetiyle bahçıvanı uyutmadığı ifade edilir.

*Görünelden reng-i gülde hüsn-i dilberden eser
Bülbül âvâzı uyutmaz bâğbânı her gece*

(Tarlan, 1992: 358)

*Nesre Çeviri: Gülin renginde sevgilinin güzelliğinden bir eser
göründüğünden beri her gece bülbülün çıkardığı ses bahçıvanı uyutmaz.*

Divan edebiyatında âşık daima üzüntülüdür, çünkü sevgiliyle bir araya gelemez (Pala, 2013: 37). Eğer bu dünyada sevgiliyi görmüş, onunla yan yana gelmiş bir âşık varsa onun başına devlet kuşu konmuş demektir. Hele bir de sevgilinin dizine yaslanma fırsatını bulmuşsa bu durum âşık için bulunmaz nimettir.

*Var ise devlet Necâtî dünyâda şol başdadur
Hâba vardıkça habîbinin ayağın yasanur*

(Tarlan, 1992: 238)

*Nesre Çeviri: Ey Necâtî, dünyada talihli bir kimse varsa o da uyuyacağı
zaman sevgilinin ayağını kendine yastık yapandır.*

Sevgiliden bir lütuf ve ihsan bekleyen âşık eğer sevgiliyle yan yana olduğundan bahsediyorsa bu hayalî bir durumdur (Pala, 2013: 37). Aşağıdaki beyitte şair, Allah'ın yardımıyla sevgilinin kendisine hemdem olduğundan dem vurur ki aslında bu birliktelik hayalîdir. Sadece sevgiliyle aynı ortamda bulunduğunu hayal eder ve böyle bir hayal bile âşığın bahtının uyanması anlamına gelir.

*Gözün aç etti Hudâ dilberi hemdem bu gece
Baht uyandı uyudu fitne-i âlem bu gece*

(Tarlan, 1992: 388)

*Nesre Çeviri: (Ey Necâtî) gözünü aç, Hudâ sevgiliyi bu gece (sana) arkadaşı
yaptı, âlemin fitnesi (sevgilinin fitne çıkarıcı gözleri) uyudu, bahtın uyandı
(bahtın açıldı).*

B. Sevgili-Uyku İlişkisi

Klasik Türk edebiyatında sevgilinin baygın bakışlarını ve uykulu hâlini anlatmak için nergis, mahmur, mest gibi kavramlar kullanılır. Koyu sarı renkli, göbeği yeşil bir çiçek olan nergisin başı öne doğru eğiktir (Onay, 2000: 349-350). Aşağıdaki beyitte şair, nergisin başının öne doğru eğik olmasını suya meyletmesi olarak değerlendirir. Ayrıca sevgilinin gözleri nergis, âşığın gözyaşları da su olarak düşünülürse sevgilinin mahmur bakışlarının âşığın gözyaşlarına (ağlamasına) meyilli oluşuyla ilişkilendirilebilir.

*Nergis çemende ta'n mıdır ederse âba meyl
Kaçan ki uykudan dura ister humâr âb*

(Tarlan, 1992: 57)

*Nesre Çeviri: Nergis çiçeğinin çemende suya meyletmesi kınanacak bir
durum değildir, çünkü içki sonrasının sersemliğini çeken kimse uykudan
kalkanca su ister.*

Nergis çiçeği ile sevgilinin gözleri arasındaki ilgi bir başka beyitte hüsn-i talil yoluyla aktarılır. Buna göre nergis çiçeğinin başının öne eğikliği ve uykulu bir göze benzeyişi, sevgilinin fitne çıkarıcı ve ayartıcı gözlerini görmesindedir. Yani nergis, sevgilinin gözlerini gördüğünden beri kendinden geçmiş ve uykulu bir hâlededir.

*Fitne vü âşûb-ı çeşmin görelî nergis müdâm
Mest-i lâya'kıl olup her demde hâb üstüindedir*

(Tarlan, 1992: 245)

Nesre Çeviri: Nergis, gözlerinin kargaşa çıkarıcılığını ve ayartmasını (fitnesini) gördüğünden beri kendinden geçmiş ve sürekli uykulu bir hâldedir.

Sevgilinin gözleriyle ilgili olarak kullanılan bir diğer özellik de *hâb-nâk* ve *hâb-âlûd*, yani uykulu oluşudur. Sevgilinin dudakları tatlılığı sebebiyle bal ve kırmızı rengi münasebetiyle şarapla ilgilidir. Bu iki kavram bir arada düşünüldüğünde posta Tatarlarının içtiği bir tür içki olduğu anlaşılan *mey-i engebîn / engübîn* (bal şarabı) akla gelir. Posta Tatarları, eskiden evrak, mektup, ferman gibi hükûmete ait evrakları taşımakla görevli bir teşkilattır. Süratiyle meşhur olan Tatarlar, yollarda bulunan ve menzilhane adı verilen konaklarda fazla beklemeden sürekli yol alıp belge ve mektupları bir an önce ilgili makama ulaştırırlar. Kılık kıyafeti ve görünüşleri son derecede düzgün olan Tatarlar, sürekli uzun yol gittikleri ve yollarda fazla beklemedikleri için geri döndüklerinde bitkin düşerler (Pakalın, 1983: 420-422). Muhtemelen böyle bir zahmete biraz çakırkeyif olarak katlanabilmek, güç toplamak ve kan şekerlerini dengelemek için Necati'nin de ifade ettiği gibi bal şarabı içerler. Aşağıdaki beyitte sevgiliyle posta Tatarları arasında ilgi kurulmuş ve sevgilinin bal şarabı içtiğini ve bundan dolayı da uykulu gözlerinin hararetlendiğini aktarır.

*Şîrîn lebinle germ olur ol çeşm-i hâbnâk
Tatarlar gibi ki mey-i engebîn tutar*

(Tarlan, 1992: 225)

Nesre Çeviri: O uykulu göz(ler), tatlı dudağının etkisiyle bal şarabının tuttuğu (kendinden geçirdiği) Tatarlar(ın gözleri) gibi hararetlenir.

Necati bir başka beytinde sevgilinin uykulu gözleri ve gamzesi ile hançerini kendine yastık yapan bir yiğit arasında ilişki kurar. Şöyle ki yiğit ve kahraman bir kimse, hançeriyle kendini korur ve düşmanlarına galip gelir. Böyle bir yiğidin en savunmasız olduğu zaman uyku hâlidir. Uyku hâlindeyken duyu organları görevlerini tam anlamıyla yerine getiremediği için, insan uyurken savunmasız kalır. “Su uyur, düşman uyumaz.” sözü gereğince düşmana mağlup olmak istemeyen kimse, uykusunda bile tetikte bulunmalıdır. Bu münasebetle uyku esnasında gelebilecek bir saldırıdan korunmak isteyen kimsenin, yastık altında hançer bulundurduğu beyitten anlaşılacaktır. Bu düşünceden hareketle uyumak üzere olan sevgilinin kirpikleri ve mahmur gözleri, yastığının altına hançer koyup yatan bir yiğide benzetilmiştir. Buna göre sevgilinin dilâvere benzetilen gözleri öyle mahir bir yiğittir ki elinde gamze okuyla âşğın gönül ülkesini fetheder.

*Gamzesine çeşm-i hâb-âlûd-ı dilber yasanır
Şol dilâver gibi kim yattıkça hançer yasanır*

(Tarlan, 1992: 217)

*Nesre Çeviri: Sevgilinin uykulu gözleri, hançerinin üstüne yatan bir yiğit
gibi, gamzesine güvenir.*

Benzer bir hayal Necati'nin başka bir beytinde daha görülür. Yine sevgilinin gözleri kirpiklerine yaslanıp uyumaktadır. Fakat burada bıçağına yaslanıp uyuyan bir yiğit değil, hırsızdır. İyi bir hırsız nasıl ki bıçağına yaslanıp uyursa sevgilinin uykudaki hâli de aynı onun gibidir. Bıçağına yaslanıp uyuyan hırsız ifadesi, bize burada "sak yatmak" deyimini hatırlatır. Çünkü bu ifade uykusu hafif olmak, "derin uykuya dalmadan uyumak" (Türkçe Sözlük, 2011: 2011) anlamına geldiği için, beyitte hırsızın sak yatmasına işaret edildiği söylenebilir. Dolayısıyla beyitte sevgilinin gözleriyle eline çabuk bir hırsız arasında ilişki kurulur ve sevgilinin gözleri, bıçağa benzeyen kirpiklerle âşığın gönlünü çalar. Sevgili bu işte öyle ustadır ki uykudayken bile silahını elden bırakmaz ve âşığın gönlünü uğrular.

*Yasdanursa çeşm-i hûnrîzin aceb olmaz müjen
Çâpük uğrudur ki uykuda bıçağın yasanur*

(Tarlan, 1992: 238)

*Nesre Çeviri: Kirpiklerin uykuda bıçağına yaslanan eline çabuk hırsız
gibidir ki kan dökücü gözün de kirpiğine yaslanırsa şaşılmaz.*

Bir başka beyte göre sevgilinin uykusu, âşığın kanını döktükçe artar. Sevgilinin gözleri gamze okları ve kirpik hançerleriyle âşığın kanını döker. Beyitte söylenmese de bu durumun "kan tutmak" deyimiyile ilişkili olduğu düşünülebilir. Kan tutan kimse, kan gördüğünde bayılır. Ahmet Talat Onay'ın aktarımına göre canileri kan tutarmış. Kan tutan kişi de öldürdüğü kişinin yanından ayrılamaz ve kan gördüğü zaman da bayırmış. Klasik Türk edebiyatında sevgilinin gözleri kan dökücü olarak nitelenir (Pala, 2013: 101). Gamze oku ve hançer kirpikleriyle âşığın / âşıkların kanını döktükçe sevgilinin uykusu arttığına göre, kan görünce sevgilinin bayıldığı düşünülebilir. Bunun yanı sıra ikinci mısradaki "kan fazlalığının insanda uykuya sebep olduğu" ifadesi, uykunun fizyolojik sebebine de ışık tutar.

*Kat-i âm ettikçe artar çeşm-i fettân uykusu
Kesret-i demden durur hikmette insân uykusu*

(Tarlan, 1992: 426)

*Nesre Çeviri: Katliam yaptıkça fettan gözlerin uykusu fazlalaşır, çünkü tıp
bilimine göre insanın uykusu kanın fazlalığından kaynaklanır.*

Kültürümüzde akşama doğru veya ikindi ile akşam arası yani güneşin batma vaktinde uykunun iyi olmadığı yönünde kanaatler vardır. Kutsal bir varlık olarak kabul

edilen Güneş'in, doğuş ve batış saatlerinde uyumak uygun karşılanmamıştır. Güneş batarken uyunmayacağı ve namaz kılınmayacağı, güneş batarken uyuyan kimsenin ömrünün kısa olacağı inançları halk arasında görülmektedir (Balaban, 2006: 51; Kabak, 2011: 86). Necati Bey de aşağıdaki beyitte sevgiliye, akşama doğru uyumaması gerektiğini ve uyursa güçsüz düşeceği uyarısını yapar.

*Zülfün katında nergis-i bîmârına de kim
Akşama karşı uyumasın nâtüvân olur*

(Tarlan, 1992: 192)

*Nesre Çeviri: Saçının katında (huzurunda/ katları arasında) bulunan hasta
gözlerine, akşama karşı uyursa güçsüz düşeceğini söyle.*

Âşığın aşk yolunda çektikleri bir destan, efsane veya hikâye olarak değerlendirilir. Hatta destan, efsane ve hikâyelerde anlatılanlar âşığın çektikleri yanında hiç hükmündedir. Âşık, yaşadığı süre boyunca sevgili ile bir araya gelemediği için başından geçenleri ve aşk macerasını ona anlatamaz. Böyle bir durumda da hikâye anlatmada usta olan ve anlattığı hikâyelerle halkı uyutan zahide seslenir. Çünkü zahit, dinî konularda zahirden bâtına geçemeyen, dinî hükümleri sadece dış görünüşüyle anlayıp ona göre insanlara aktaran, çeşitli öğütlerle topluma düzen vermeye çalışan kimsedir (Pala, 2013: 108). Bu münasebetle âşık, zahide seslenerek ondan aşk uğruna ölen bir âşığın hikâyesini sevgiliye anlatmasını ister.

*Aşkın haberlerinden nakl eyle cân çıkınca
Uyku gelince yâre gel bir hikâye başla*

(Tarlan, 1992: 371)

*Nesre Çeviri: Âşık canını teslim edinceye kadar uykusu gelen sevgiliye bir
hikâye anlatmaya başla ve aşkın haberlerini naklet.*

C. Uykunun Diğer Kullanımları

Necati Beg Divanı'nda uyku kavramı, "uğ" redifli kasidede kılıçla ilişkilendirilerek verilmektedir. Klasik Türk edebiyatında sevgilinin gamzesi, kirpiği kılıç olarak değerlendirilir (Pala, 2013: 269). Fakat şairin burada ele alacağımız beyitlerinde kılıç bir savaş aleti olarak ele alınır. Aşağıda verilen beyitte kılıç ve hırsız arasında bir benzerlik ilgisiz kurulur. Buna göre hırsız karanlıkta görünmemek ve muhtemelen insanları korkutmak düşüncesiyle siyah elbise giyer. Kılıç da genellikle siyah bir kında bulunur ve insanlara korku salar.

*Havf ile hasmı geceler uyutmasın diye
Ekser kara libâs giyer şeb-revâne tîğ*

(Tarlan, 1992: 73)

*Nesre Çeviri: Kılıç, geceleri düşmanını korkudan uyutmamak için ekseriya
hırsız gibi siyah elbise giyer.*

Bir diğer beyitte kılıcın kâfirleri mağlup edeceği ve ahir zamanda meydana çıkacak fitneyi, kargaşayı bitireceği ifade edilir. Örtme ve gizleme anlamı münasebetiyle küfür kelimesiyle gece arasında bir ilişki söz konusudur. Uyumak ifadesi de geceyle ilgili bir kavramdır. Buna göre gece vakti kınından çıkıp hilal gibi parlayarak etrafa ışık saçan bir kılıç tasviri göz önüne getirilebilir. Böyle bir kılıç da geceyi aydınlatır ve fitne çıkarmak isteyenleri etkisiz hâle getirir.

*Küfr açılır ve fitne-i âhir zamân uyur
Çünkü niyâm-ı hâb-gehinden uyana tîğ*

(Tarlan, 1992: 73)

*Nesre Çeviri: Eğer kılıç, yatağında uykusundan uyanırsa küfür dağılır ve
ahir zaman fitnesi biter.*

Necati Bey, bir kıtasında yeni şairlerin, eski şairlerden çeşitli sözler alarak şiir söylemelerini eleştirir. Çünkü böyle bir yaklaşım alçak kimseler tarafından kabul görse de zarafet meclislerinde asla itibar görmez. Yeni şairlerin bu tavrını ölü toprağını alıp meclistekilerin üzerine saçmak olarak değerlendirir. Ayrıca “ölü toprağı saçmak” deyimini hırsızlıkla ilgili olduğu için yeni şairleri, bu tavırlarından dolayı hırsızlıkla da suçlar. Eğer uyuyan bir kişinin ve bir mecliste bulunanların üzerine taze mezar toprağı serpilirse orada bulunanlara bir uyuşukluk gelip ölü gibi cansız ve sessiz olurlarmış. Hırsızlık yapan kimseler de işlerini daha rahat görebilmek için bu işlemi uygulamış (Zavotçu, 2011: 220-231; Onay, 2000: 359).

*İşitilir ki uğrular giricek bir eve dünle
Ölü toprağını saçıp uyudurlarmış inşanı*

(Tarlan, 1992: 148)³

³ Kıtanın tamamı şu şekildedir:
İşitilir ki uğrular giricek bir eve dünle
Ölü toprağını saçıp uyudurlarmış inşanı
Hemânâ yeni şâ'irler geçip eski olanlardan
Söz alıp iletip mağrûr iderler nice nâ-dâni
Eğer kim vereler nazma hayâl-i gayr ile sûret
Kani ol ma'ni-i hâs ü kani ol tab'-ı cevâm
Ölü toprağı edermiş tatalum âdemi bî-hod
Kani keyfiyyet-i câm-ı şarâb-ı nâb-ı reyhâni
Sakın geçmişlerin sözün getirip şi'rine katma
Satamazsın zarâfet meclisinde zînhâr anı

Nesre Çeviri: Gece vakti eve girecekleri zaman hırsızların, ölü toprağı saçıp insanı uyuttukları söylenir.

Bu bölümde ele alınabilecek son beyit dünya güzelliğinin, saltanatının insanları uyutması üzerinedir. Bu dünyanın saltanatı insanların gurura kapılmasına sebep olur ve ahirete yönelik yatırım yapmalarına engel teşkil eder. “İnsanlar uykudadırlar, öldükleri vakit uyanırlar.” (Konuk, 2005, C. 2: 116) sözü gereğince insan bu dünyada iş gücü, çoluk çocuk, yeme içme, eğlence, mal mülk, saltanat vb. meşguliyetler münasebetiyle uykudadırlar. Buna göre aşağıdaki beyitte yer alan cihan, efsane anlatıcısıdır; cihanın meşguliyetleri de onun anlattığı efsanedir (asılsız hikâye, boş söz). Burada bir kimsenin uyumasını kolaylaştırmak için efsane, hikâye, masal söylemeye de bir işaret söz konusudur.

*Yüzüme bak gözünü aç gurûr-ı saltanattan geç
Nice beğler uyutmuştur cihân efsânedir derler*

(Tarlan, 1992: 177)

Nesre Çeviri: (Ey dünya saltanatıyla gururlanan kimse) yüzüme bakıp gözünü aç da saltanat gururundan vazgeç, (çünkü) “Cihan efsanedir, nice beyler uyutmuştur.” derler.

2. Hargûş Uykusu (Tavşan Uykusu)

Tavşan uykusu *Burhân-ı Kâti*'de *hâb-ı her-gûş* şeklinde kayıtlıdır ve birini gaflete düşürmek anlamı verilir (Âsım Efendi, 2009: 313). Farsça Sözlükte bu tamlamaya “*gaflet*” karşılığı verilmiştir (Kanar, 2010: 659). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde “*tavşan uykusu, hafif ve kuşkulu uyku; hîle, yalan*” şeklinde tanımlanmaktadır (Devellioğlu, 1999: 302). Derleme Sözlüğü'nde de buna benzer olarak “*hafif ve kuşkulu uyku*” tanımı yer alır (Derleme Sözlüğü, X, s.1978: 3849). Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde “*Çabuk uyanılabilen uyku, kuş uykusu.*” tanımı yer almaktadır (Türkçe Sözlük, 2011: 2289). Bunun yanı sıra “*Yalancı vaatlerle aldatmak, uyutmak.*” şeklinde de geçer (Uyanıker, 2006: 376). Bunlar hemen uyanılabilen hafif uykuya karşılık gelir. Necati'nin “*benefşe*” redifli kasidesinde menekşe çiçeği ile tavşanın gözü açık uyuması arasında bir ilgi kurulmuştur. Menekşenin ortasında bulunan yuvarlak kısım açık bir göze benzetilmiş ve her an uyanmaya hazır olduğu ifade edilmiştir. Buna rağmen uyumayan kimselerin eriştiği saadete ve devlete ulaşamadı diye menekşenin kınanmaması gerektiğine işaret edilir.

*Hargûş gibi gözü açık uykuya varmış
Ermezse ne ta'n devlet-i bidâra benefşe*

(Tarlan, 1992: 106)

Nesre Çeviri: Tavşan gibi gözü açık bir şekilde uyuyan menekşe, uyanık (uyumayan) kimselerin saadetine erişemezse nasıl kınanabilir.

3. Hâb-ı Gaflet

Bir önceki başlıkta geçen *tavşan uykusu* bazı açıklamalarda *gaflet* karşılığında kullanılmış olsa da hem sözlüklerde görülen anlam farkı hem de şairin iki kavramı farklı kullanması münasebetiyle *gaflet uykusu* yeni bir başlık altında ele alınmıştır. Bu kavram sözlükte “*Dalğınlıktan ileri gelen uyusukluk; idraksizlik, bilgisizlik, aymazlık.*” anlamlarına karşılık gelir (Türkçe Sözlük, 2011: 898). Aşağıdaki beyitte Necati Bey, gaflet uykusunda olanlara yani aşktan habersiz kimselere seslenerek bülbülün sesiyle canlarını uyardıklarını söyler. Malumdur ki klasik Türk edebiyatında bülbül, güle aşkı münasebetiyle ele alınır ve aşk acısıyla gece gündüz inler (Zavotçu, 2013: 137). Dolayısıyla bülbülün ötüşü, sıradan bir ötüş değil; güle duyduğu aşkın terennümüdür. Beyitteki anlama göre aşk, bedenle değil, canla ilgili bir kavramdır. Bu münasebetle şair, gaflet uykusunda olanlara “canınızı uyarın” hitabında bulunur.

*Necâtî'nin sözü budur ki hâb-ı gafletden
Sadâ-yı bülbül ile cânınız uyarı görün*

(Tarlan, 1992: 283)

Nesre Çeviri: Necâtî, canınızı bülbül sesi ile gaflet uykusundan uyandırın, der.

4. Hâb-ı Ecel (Ecel Uykusu)

Dilimizde “ebedî uyku, ölüm uykusu, ecel uykusu, hâb-ı ecel” gibi ifadeler vasıtasıyla ölüm-uyku ilişkisini anlatan sözler kullanılmaktadır. Edebî eserlerimizde de ölüm anı olan ecele uyku arasında bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Orhan Veli'nin *Kitabe-i Seng-i Mezar* adlı şiirinde Süleyman Efendi'nin ölümü için “Bir akşam uyudu/ Uyanmayıverdi.” ifadesi kullanılır (Kanık, 2000: 46). Türkçe Sözlük'te uyku ile ilgili birleşik sözler arasında “ebedî uyku” kavramı geçer ve karşılığı da “ölüm”dür (Türkçe Sözlük, 2011: 751). Ecel “*Hayatın sonu, ölüm zamanı*” anlamındadır (Türkçe Sözlük, 2011: 752) ve canla beden ilişkisinin tamamen kesildiği zamanı anlatır. Necati Beg Divanı'nda ölüm-uyku ilişkisi “ecel uykusu, ecel yastığına baş koymak ve hâb-ı ecel” ifadeleriyle dile getirilmektedir.

“Tığ” redifli kasidede kılıcın, düşmanlara korku saldığı ve onlara ölüm korkusu hissettirdiği anlatılır. Savaşlarda düşmanları öldürmek ve onların başını kesmek için kullanılan bir silah olan kılıcın sergüzeşti, yani başından geçenler, hep öldürme ve baş kesme ile ilgilidir. Mehmed Çavuşoğlu bu beytin nesre çevirisinde yaptığı açıklamada “sergüzeşti” kelimesini hem “*kılıcın başları dilip kesmesi*” hem de “*kılıcın başından geçen serüvenler*” anlamıyla ilişkilendirir (Çavuşoğlu, 2001: 77). Buna göre kılıç, ecel uykusuna susayan hasımlarına başından geçenleri anlatmaya (başları kesmeye) başlayınca düşmanlar da ecel uykusuna yatarlar.

*Düşmanların gözüne ecel uykusu gelir
Çün sergüzeşti hasmına ede fesâne tığ*

(Tarlan, 1992: 73)

Nesre Çeviri: Kılıç, sergüzeştini düşmanına hikâye edince düşmanların gözüne ecel uykusu gelir.

Bir başka beytinde ölüm-uyku ilişkisi “*ecel yastığına baş koymak*” deyimiiyle verilir. Bu deyim yatağında ölümü bekleyen ve ölmek üzere olan kimseler için kullanılır. Bu durumda olanlar kendini bilmez bir hâldedirler ve yaşama ölüm arasındaki ince çizgide ölüm meleğini beklerler. Ölmek üzere olan kimseye, çevresinde bulunanlar da özel bir ihtimam gösterir ve son isteklerini yerine getirmeye çalışırlar. Aşağıdaki beyitte ecel yastığına baş koyan kimseyi âşık olarak düşünmek mümkündür. Çünkü âşık, sevgiliye duyduğu aşktan dolayı sararıp solmuş ve ölüm döşeğine yatmıştır. Bu münasebetle yatağın çevresinde bulunanların, ölmek üzere olan âşığa ihtimam göstermeleri ve son isteğini yerine getirmeye çalışmaları, sultanlara layık bir hizmet olarak ifade edilmiştir.

*Şöyle oldum kim ecel yastığına baş koyanı
Sanıram uykusu gelmiş memleket sultânıdır*

(Tarlan, 1992: 175)

Nesre Çeviri: Ecel yastığına baş koyan kimseyi, uykusu gelmiş memleket sultanı sanırım.

Necati, bir diğer beytinde topluma nasihat veren kimseye seslenir. Klasik edebiyatta zahit olarak da değerlendirilen nasih, dinin hakikatlerini anlamayıp zahirde kalan, sürekli öğüt verip toplumu düzene sokmaya çalışan, aşkı kabul etmeyen, tek istedikleri cennet ve cennet nimetleri olan samimiyetsiz kimselerdir (Pala, 2013: 488). Bunun karşısında yer alan âşık ise herhangi bir karşılık beklemeden hakiki aşkın peşindedir, cennet ve cennet nimetleriyle ilgilenmez, onun tek isteği sevgiliye kavuşmaktır (Pala, 2013: 37). İşte bu sebeple nasihla âşık karşı karşıya yer alır ve nasih aşkı önemsemez ve âşığı, aşk yolundan döndürmek için nasihatlerde bulunur. Fakat iradesi dâhilinde aşka kapılmadığı için âşığın gönlü bu duygudan kurtulamaz. Çünkü âşık, gayriihtiyari girdiği aşk yolunda acı çekip bütün eziyetlerine tahammül ettiği sevgiliyi ölünce de sevmeyi sürdürecektir ve bu yüzden âşığın gönlü bu sevdadan vazgeçmeyecektir (Uyaniker, 2006: 226-227). Âşığın bu yoldan dönmesi için edilen nasihatler boş sözdür ve hiçbir fayda vermez. Yani aşka düşmek ecel şerbetini içmek gibidir ve buna kimse engel olamaz.

*Dil kesilmez aşk-ı dilberden ko nâsîh sözü kes
Veh ki bu hâb-ı eceldir olamaz mâni mekes*

(Tarlan, 1992: 261)

*Nesre Çeviri: Nâsîh, nasihati bırak ki gönül, dilberin aşkından vazgeçmez,
yazık ki bu ecel uykusudur ve (buna) kimse engel olamaz.*

5. Hâb-ı Seher

Seher, sabah vakti güneşin doğuşundan önceki zaman dilimidir (Türkçe Sözlük, 2011: 2057). Seher vakti; gecenin koyu karanlığının bitip yeni ve aydınlık bir günün başladığı, duaların kabul edildiği, şifa kapılarının açıldığı, rızık taksiminin yapıldığı zamandır. Gecenin karanlığından sonra âlem bütün renkleriyle ortaya çıkar, çiçekler açar ve doğa canlanır (Güftâ, 2010: 94-96). Necati Beg Divanı'nda bir yerde geçen *hâb-ı seher* tamlaması da bahar mevsiminde seher vakti uyunan tatlı uykuya karşılık gelir (Bahar uykusu için ayrıca bk.: Yıldırım, 2016: 167-177). Hemen hemen aynı tarz bir söyleyişe Baki'nin "Dem-i visâlde hoşdur yüzün görüp ölmek/ Bahâr günleri olur seherde hâb lezîz" beytinin ikinci dizesinde de rastlanmaktadır (Erdoğan, 2009: 148). Dolayısıyla iki şairde geçen bu ifadeler, bahar mevsiminde seher vakti uyumanın tatlılığına dair bir görüş olduğuna işaret eder. Bu kadar tatlı olan bir uyku da şirin, tatlı gibi vasıflara sahip olan sevgiliye yaraşır.

*Nergislerini ko uyusun gül yüzünde kim
Olur bahâr günleri hâb-ı seher lezîz*

(Tarlan, 1992: 174)

*Nesre Çeviri: Nergislerini bırak da gül yüzünde uyusun, çünkü bahar
günlerinde seher uykusu tatlı olur.*

6. Feragat Uykusu

Feragat kelimesi "*vazgeçme, el çekme, sarf-ı nazar; adem-i meşguliyet, istirahat*" anlamlarına gelir (Şemseddin Sâmî, 1999: 986). Feragat kelimesinin kökü "*feraga*"dır ve boş olmak, bitmek, bitirmek, tamamlamak anlamındadır (Mutçalı, 1995: 655). Aynı kelime fıkıh terimi olarak herhangi bir kimsenin kendi tasarrufundaki gayrimenkul üzerindeki kullanım hakkını başkasına terk etmesidir (Karagöz-Karaman vd., 2015: 175). Necati Bey de bir kıtasında "*feragat uykusu*" tamlamasını dünya mülkünden el çekme anlamıyla kullanır. Yani dünya mülkünden el çekenlerin feragat uykusuna vardığını ifade eder. Feragat uykusuna varma zamanı geldiyse bu dünya (bela meclisi) için yanıp yakılmanın, üzülmenin bir faydası yoktur.

*Anlar ferâgat uyhusuna vardı siz nice
Bez-m-i belâda şem' misâline yanasız*

(Tarlan, 1992: 140)⁴

⁴ Kıtanın tamamı şu şekildedir:
Ey hâce vâki oldısa kat'-ı taallukât
Gam yimeniz hünerle ferîd-i zamânesiz
Bir iki gonca üzme ile dest-i hâdisât
Lâzım değil ki bâğ-ı cihândan usanasız
Anlar ferâgat uyhusuna vardı siz nice
Bez-m-i belâda şem' misâline yanasız
Ayb etmek olmaz âh u enîn ettiğimize
Dün mihr ü şefkat ile bugün ata anasız

Nesre Çeviri: Onlar (bu dünya mülkünü terk edenler) feragat uykusuna yattı, siz daha ne kadar bu bela meclisinde mum gibi yanacaksınız.

7. Hâb-ı Bârân

Sıcak hava insana rehavet verir, rutubet de insanın uykusunu getirir. Yağmurlu havanın da uyku getirdiği bilinmektedir (Onay, 2000: 457). Bu durum tabiat olaylarının insan üzerindeki etkilerine yönelik inanışlardan biridir (Yekbaş, 2010: 173). Necati Bey de birkaç beytinde bu inanışı dile getirir. Sevgilinin gamze okları yağmur gibi âşığın üstüne gelir ve bu yağmur altında can vermek, yağmur uykusuna yatmak gibidir. Aynı zamanda sevgiliden gelen gamze yağmuru, yani âşığın yüreğini yakan bakışlar âşıklar için sevgilinin alakasını gösteren bir işaret olduğundan keyifli bir yağmurdur. Bu yağmurda can vermek de yağmur uykusuna yatmaya karşılık gelir (Şentürk, 1995: 104). Sevgilinin gamze oklarının yağmur gibi gelmesi ve âşığın böyle bir yağmur altında ölüm uykusuna yatması düşüncesi üç farklı beyitte ele alınır.

*Sînem üzre zahm-ı gamzen râhat-ı cândır bana
Gamzen oklarıyla ölmek hâb-ı bârândır bana*

(Tarlan, 1992: 154)

Nesre Çeviri: Gamze okunun göğsümde açtığı yara benim için gönül rahatlığıdır, çünkü gamze oklarıyla ölmek bana göre yağmur uykusudur.

Aynı düşüncenin işlendiği bir başka beyitte âşık, sevgilinin gamze okları yağmur gibi üstüne gelirken bu tatlı yağmurda ölüm uykusu için can atar.

*Gamzen okları yağarken cân veririm ölmeğe
Her kişi anı bilür kim hâb-ı bârân tatlıdır*

(Tarlan, 1992: 215)

Nesre Çeviri: Gamzen okları yağmur gibi yağarken ölmek için can atarım, çünkü yağmur uykusunun tatlı olduğunu herkes bilir.

Yağmur ve gamze okları arasında ilgi kurulan bir diğer beyitte, hasta gönlün böyle bir yağmurda uyumaktan zevk alacağı dile getirilir.

*Gamzen okları yağarken hoş gelir ölmek bana
Hasta gönlüm hazz eder bârân olıcak hâbdan*

(Tarlan, 1992: 321)

Nesre Çeviri: Hasta gönlüm yağmurda uyumayı sevdiği için senin gamze okların yağmur gibi üzerime gelirken ölmek bana hoş gelir.

Necati Bey Divanı'nda yağmurla ilişkilendirilen bir başka kavram da âşığın gözyaşlarıdır. Âşık sevgiliye duyduğu aşktan ve hasretten dolayı sürekli ağlar. Âşığın gözyaşları kimi zaman bir yağmur olup yağar kimi zaman da bir sel olup taşar. Âşığın gözyaşları yağmur olursa sevgilinin mestane gözleri huzurlu bir şekilde yağmur uykusuna dalar. Zaten âşık da sırf sevgili rahat bir şekilde uyusun diye gözyaşlarını yağmur yapar.

*Uyusun tek râhat ile nergis-i bîmâr-ı yâr
Yüzüm üzre gözlerim yaşını bârân eylemek*

(Tarlan, 1992: 283)

Nesre Çeviri: Sevgilinin hasta gözleri rahat bir şekilde uyusun diye yüzüm üzerine gözyaşlarımı yağmur yaparım.

Bir başka beyitte yağmur uykusunun insana hoş geldiğinden bahsedilir ve mahmur gözlü sevgilinin uyuması, âşığın gözyaşlarının yağmur gibi olmasına bağlanır.

*Ağladığımca eder ol gözleri mestâne hâb
Ey Necâtî hoş gelir insâna bârân uykusu*

(Tarlan, 1992: 426)

Nesre Çeviri: Ey Necâtî, yağmur uykusu insanın hoşuna gider, (bu yüzden) ben ağladıkça mahmur gözlü sevgili uyur.

8. Naz Uykusu

Naz, “kendini beğendirmek için takınılan yapmacık tavır; bir şeyi beğenmiyormuş gibi gözükmek; şımarıklık; yalvarma, rica” şeklinde tanımlanmaktadır (Devellioğlu, 1999: 811). Naz, sevgilinin önemli unsurlarından biridir ve bu yönünü âşığa cevri ü cefa etmek için kullanır. Sevgili tegafül sahibidir ve âşığın hâlini bilmezden gelir. Bazen şefkatli ve merhametli olduğu ifade edilse de nazlanmaktan hiç vazgeçmez (Pala, 2013: 402). Böyle bir durumda âşığın içler acısı hâli sevgili için bir efsane gibidir ve onun uykusunu getirir. Yani âşık, içinde bulunduğu durumu sevgiliye arz etmeye kalksa sevgili de gözlerini kapatıp uyuyormuş gibi yaparak âşığın söylediklerini anlamazdan gelir.

*Hâlimi dersem varır nâz uykusuna gözlerin
Âşığın hâlâtı katında hemân efsanedir*

(Tarlan, 1992: 203)

Nesre Çeviri: (Sevgiliye) hâlimi anlatsam hemen naz uykusuna yatar, çünkü onun huzurunda (katında) âşığın hâlleri tamamen efsanedir.

Bir başka beyitte şair, sevgilinin naz uykusuna yattığını ve bunun gerçek bir uyku olmadığını dile getirir. Çünkü sevgilinin asıl amacı ortalığı birbirine katıp fitne çıkarmaktır. Bunun için de uyuyormuş gibi yaparak âşıklar arasında kargaşa çıkarır.

*Hâb-ı nâz ettiğine ol türk-i mestin ey gönül
Zinhâr aldanma kim fitnedir ol uyku değil*

(Tarlan, 1992: 302)

Nesre Çeviri: Ey gönül, o kendinden geçmiş güzeli (sevgiliyi) naz uykusu uyuyor zannedip sakın aldanma, çünkü onun yaptığı uyumak değil, fitne çıkarmaktır.

Sevgilinin mahmur baktığı için hasta gibi görünen gözleri naz uykusuna yatmışsa artık âşık için yapacak bir şey yoktur. Böyle bir durumda âşık kendini avutmak için “sağlık olsun” diyerek sevgilinin bu uykusunu hasta gözlerin iyileşmesi olarak değerlendirir.

*Hâb-ı nâz eyler gözün sağlıklar olsun dostum
Sihhat âsârı durur bîmârın ey cân uykusu*

(Tarlan, 1992: 426)

Nesre Çeviri: Dostum, senin gözün naz uykusuna yatmış; sağlık olsun ki hasta kimsenin uykusu iyileşme belirtisidir.

9. Rüya (Hayal)

Sözlükte “*Düş, gerçekleşmesi imkânsız durum, hayal.*” olarak tanımlanan rüya kavramına, hayal karşılığının verildiği görülmektedir. (Türkçe Sözlük, 2011: 1990). Necati Bey Divanı'nda *hâb* kelimesinin genel olarak uyku anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra hayal ve rüya karşılığına gelecek şekilde kullanılan beyitler de vardır. Bu beyitlerde âşık, kimi zaman kendi hayal veya rüyasını gerçekleşmesi mümkün bir durum olarak değerlendirir kimi zaman da rüyasında sevgiliyi görmenin mümkün olmadığını dile getirir.

Klasik edebiyatta âşık daima bahtsızdır, hiçbir işi istediği gibi gitmez, sevgiliyi görmek için sürekli onun mahallesinde dolaşır, fakat bahtı sürekli uykuda olduğu için onu görmesi mümkün değildir. Aşağıdaki beyitte şair, tecahül-i arif yoluyla bahtının uyanıp uyanmayacağını sorar ki aslın da bu sorunun cevabı âşık tarafından gayet iyi bilinir. Sevgili de âşığın bu sözlerini (bahtının uyanıp uyanmayacağı sözünü) işitince alaylı bir şekilde gülerek bunun bir hayal olduğunu söyler.

*Bahtımın gözleri uykudan uyanmaz mı dedim
Gülüp ol gamze-i sermest dedi hâbındır*

(Tarlan, 1992: 212)

Nesre Çeviri: Ben, bahtımın gözlerinin uykudan uyanıp uyanmayacağını sorunca o baygın bakışlı (sevgili), bunun bir rüya olduğunu söyledi.

Vuslat, yani sevgiliye kavuşma âşığın en önemli hedefidir. Fakat klasik edebiyatta bu durum pek mümkün değildir, hatta vuslat âşık için bir rüya, bir hayaldir. Âşık da

gördüğü bu rüyayı “Sizden biriniz hoşuna giden bir rüya görünce, o Allah Teala’dandır. Bu sebeple Allah’a hamdetsin ve o rüyasını anlatsın.” hadisi gereğince birine anlatır. Konuyla ilgili hadisin bir başka rivayeti şöyledir: “O rüyayı sadece sevdiğine söylesin. Hoşlanmadığı bir rüya görürse o şeytandandır. Onun şerrinden Allah’a sığınsın ve onu hiç kimseye söylemesin. O zaman o rüya kendisine zarar vermez.” (Nevevî, 2008, C. 1: 665). Dolayısıyla âşık rüyasında sevgilisine kavuştuğunu görür ki bu, âşığın hoşlandığı bir rüyadır. Böyle bir rüyayı da kıskanç rakiplere değil, hadiste bildirildiği gibi sadece sevdiğine anlatmak gerekir. “Hûba söyler hâbını” ifadesinden dolayı aşağıdaki beyit; rüyayı gören kimsenin bu rüyayı güzele, sevgiliye anlatması ve “hûb” sözcüğünün “iyi” anlamından dolayı da rüyanın iyi bir şekilde yorumlanması şeklinde değerlendirilebilir.

*Gece vuslat mâcerâsın söyleşirdim ay ile
Yâr iştirip dedi miskîn hûba söyler hâbını*

(Tarlan, 1992: 433)

Nesre Çeviri: Vuslat macerasını gece ay ile konuşurken sevgili bunu duyup miskin (âciz, zavallı) kimse gördüğü rüyayı iyiye yorarmış (sevgiliye anlatırmış).

Rüya ile ilgili bir başka beyitte sevgilinin bir benzerini, eşini görmenin uygun olmadığı fikri üzerinde durulur. Buna göre âşık, sevgiliye benzer bir güzeli rüyada görmemek için geceleri uyumaz, yansıtma özelliği bulunan aynaya veya suya bakmaz. Bunun yanı sıra aşağıdaki beyitte geçen “Nazîrin görmek olmaz” ifadesi, “Senin bir benzerini görmek mümkün değildir.” şeklinde de değerlendirilebilir.

*Nazîrin görmek olmaz hâb içinde
Ne gözgüde ne sâfi âb içinde*

(Tarlan, 1992: 391)

Nesre Çeviri: Senin bir benzerini rüyada, aynada veya saf su içinde görmek uygun değildir (mümkün değildir).

Sonuç

Fizyolojik bir durum olup insanların dinlenmesini, büyümesini ve gelişmesini sağlayan uyku, kültürümüzde çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Ölüm için ebedî uyku, dalgınlık hâlini ifade için gaflet uykusu, çabuk uyanmayı anlatan tavşan uykusu/kuş uykusu/tilki uykusu, ağır uyku için taş uykusu gibi karşılıklar söz konusudur. Bunun yanı sıra toplum kültürünün bir yansıması olan edebî eserlerde de uykunun çeşitli kullanımlarına rastlamak mümkündür. Fakat bugüne kadar “uyku” kavramının edebî eserlerdeki kullanımıyla ilgili bir çalışma yapılmadığı için, söz konusu kelimenin edebî eserlerde yer alan anlamları üzerine çok fazla malumat sahibi değiliz. Biz de bu düşünceden hareketle klasik Türk edebiyatı metinlerinde “uyku” kavramının anlam çerçevesini belirleyebilmek için küçük bir adım attık. Küçük bir adım, çünkü yüzlerce divanın kaleme alındığı klasik Türk edebiyatından yalnızca bir divanı, Necati Bey Divanı'nı, “uyku” kavramının kullanılışı bakımından incelemeye çalıştık. Daha sonra da elde ettiğimiz verileri bir sınıflandırma dâhilinde vermeye gayret ettik.

Necati Bey Divanı'nda uyku için “uyku ve hâb” kavramları kullanılmıştır. Divanda uyku ve uyuklama anlamlarına gelen menâm, na's, na'se, nevm, nü'âs, sine, pinekleme, ırmızganma gibi kelimelerin taraması yapılmış, fakat Necati Bey'in sadece *uyku* ve *hâb* kelimelerini kullandığı tespit edilmiştir. Bu kavramlar bazı beyitlerde tek başlarına bazı beyitlerde ise çeşitli tamlamalar vasıtasıyla “hâb-âlûd, hâbnâk, hâb-ı seher, hâb-ı bârân...” gibi kelime grubu olarak yer almıştır. Divanın tamamına bakıldığında kasidelerde 6, kıtalarda 2, gazellerde 32 beyit ile “uykusuz” redifli 5 beyitlik bir gazel olmak üzere toplamda 45 beyitte uykudan bahsedilmektedir. Bu 45 beytin 27'sinde “uyku”nun gerçek ve mecaz anlamlarıyla kullanımı söz konusudur. Bundan başka 1 beyitte *hargûş uykusu* (tavşan uykusu), 1 beyitte *hâb-ı gaflet*, 3 beyitte *hâb-ı ecel/ ecel uykusu*, 1 beyitte *hâb-ı seher*, 1 beyitte *feragat uykusu*, 5 beyitte *hâb-ı bârân/ yağmur uykusu*, 3 beyitte *hâb-ı nâz/ nâz uykusu*, 3 beyitte *hâb* (rüya/ hayal) şeklinde kullanılmıştır. Biz de bu kullanımlardan hareketle *uyku* kavramını şu şekilde sınıflandırmaya çalıştık:

Bu sınıflamanın *Hâb (Uyku)* olan ilk başlığında, uyku kavramının gerçek/ mecaz anlamda kullanıldığı beyitler ele alınmıştır. Divanda tespit edilen 45 beytin 27'si bu başlık altında yer alır. Ayrıca bu bölümde, *uyku* kavramının kullanımında görülen farklılıklardan dolayı üç alt başlık ortaya çıkmıştır. *Âşık-Uyku İlişkisi* adını taşıyan birinci alt başlıkta, âşık düşünce alanına giren beyitler; *Sevgili-Uyku İlişkisi* başlığında sevgili düşünce alanına giren beyitler; *Uykunun Diğer Kullanımları* başlığında ise bunların dışındaki beyitler ele alınmıştır. Bundan sonraki kısımda Necati'nin adlandırması esas alınarak oluşturulan müteakip başlıklar şunlardır: 2. *Hargûş Uykusu (Tavşan Uykusu)*, 3. *Hâb-ı Gaflet*, 4. *Hâb-ı Ecel*, 5. *Hâb-ı Seher*, 6. *Feragat Uykusu*, 7. *Hâb-ı Bârân*, 8. *Hâb-ı Nâz*, 9. *Rüya (Hâb, Hayâl)*. Dolayısıyla Necati Bey, “uyku ve hâb” kavramlarını dokuz farklı başlık altında ele alınabilecek şekilde şiirlerinde kullanmıştır.

Bu çalışma vasıtasıyla “uyku”yla ilgili farklı bir kullanım tespit edilmiştir: feragat uykusu. Yukarıda sınıflandırılan uyku türlerinin hemen hepsiyle ilgili sözlüklerde veya çeşitli kaynaklarda bilgi bulunmasına rağmen “feragat uykusu” tamlamasıyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Necati'nin kullanımından hareketle “feragat uykusu” tamlaması anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre “feragat uykusu” dünya mülkünden ebediyen feragat etmek, yani ecel uykusuna yatmak olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı

sıra “feragat uykusu”nu, toplumdan uzaklaşıp dünya ile ilgi ve alakayı kesmek, dünya malına meyil ve rağbet etmemek şeklinde değerlendirmek de mümkündür.

Yapılan bu çalışma esnasında Ali Nihat Tarlan’ın hazırladığı Necati Bey Divanı esas alınmış, fakat beyitlerin kontrolü, hem Tarlan’ın hazırladığı eserin sonunda bulunan eski yazılı metinden hem de Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 878 numarada bulunan divan nüshasından yararlanılarak yapılmıştır. Bu mukayese sonucunda Tarlan’ın hazırladığı eserde iki beyitte “hûb” kelimesinin “hâb” olarak kaydedildiği görülmüştür. 75 numaralı kıtada yer alan “Geh çoğac **hûb** olur gehi sâye/ Giyeriz kürkünü gününe göre” beytinin birinci dizesinde *hûb* olması gereken kelime eserde *hâb* olarak kayıtlıdır. 152 numaralı gazelin “Zâhide anma **hûbı** k’âyineye/ Bakmaz anlar ki zîşt-sûrettir” beytinin birinci dizesinde *hûb* olması gereken kelime *hâb* olarak kayıtlıdır.

Sonuç olarak Necatî Beg Divanı’nda “uyku” geniş bir kullanım alanına sahiptir. Şiirlerde ağırlıklı olarak “âşğın uykusuzluğu” üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra âşğın bahtı ve sevgiliyle ilgili olmak üzere uykudan bahsedildiğini de görmek mümkündür. Ayrıca seher vakti ve yağmur yağarken uyumanın tatlı oluşu, akşama karşı uyumanın insanı güçsüzleştireceği gibi “uyku”yla ilgili kültürel unsurların ve toplumdaki yaygın anlayışların da kullanıldığını söylemek mümkündür. Fakat *uykunun* klasik Türk edebiyatındaki yerini ve anlam çerçevesini belirlemede bu çalışma yeterli değildir. Klasik Türk edebiyatında hem *uykunun* anlam çerçevesini belirlemek hem de kapsayıcı bir sınıflama için konuyla ilgili yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

- Beydavî. *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*. C. 1-5. (Çev.: Abdülvehhab Öztürk). 2011. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Edhem Pertev Paşa. *Hâb-nâme*. Süleymâniye Ktp. Düğümlü Baba 476/1, 2.
- İmam Nevevî. *Riyâzü's-Salihîn*, C. 1-2. 2008. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi. *Burhân-ı Kâtu'*. (Haz.: Mürsel Öztürk-Derya Örs). 2009. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necatî Bey İsâ Çelebi Edirnevî (öl. 914/1509). *Divan*. Millî Kütüphane. Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 878.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türki*. 1999. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tahirü'l-Mevlevî. *Şerh-i Mesnevi*. C. 13. 2. Basım. 1975. İstanbul: Şâmil Yayınları.
- Akalın, Şükrü Halûk - Toparlı Recep vd.(haz.) (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Algın, Demet İlhan- Akdağ Gönül - Erdiñç Oğuz Osman (2016). “Kaliteli Uyku ve Uyku Bozuklukları”. *Osmangazi Tıp Dergisi*. 38 (Özel Sayı: 1): 29-34. <http://dx.doi.org/10.20515/otd.40263>.
- Altun, Mustafa (2011). *Hâb-nâme-i Veysi*. İstanbul: Mvt Yayıncılık.
- Avşar, Ziya (2016). *Mana Âleminin Üç Efendisi*. Kayseri: İncir Yayıncılık.
- Balaban Tuğrul (2006). *Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Beydili, Celal (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Ciğerlioğlu, Aysel (2014_a). *Ahmet Midhat'ın Nevme ve Hâlât-ı Nevme Adlı Eseri (İnceleme ve Lâtin Harflerine Aktarım)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ciğerlioğlu, Aysel (2014_b). “Ahmet Midhat'ın Uykuya Dair Bir Kitabı Üzerine”. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Vol. 9(3). Winter. 365-373.
- Çavuşoğlu, Mehmed (2001). *Necatî Bey Divanının Tahlili*. İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Devellioğlu, Ferit (1999). *Osmanlıca-Türkçe Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duvarcı, Ayşe (2012). “Uyku Folkloru”. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*. Adana. 495-512.
- Emet, Joseph (2013). *Buda'nın Uyku Kitabı*. (Çev.: Deniz Demir). İstanbul: Yol Yayıncılık.
- Erdoğan, Mehtap (2009). “Divan Şiirinde Mahallileşme Kavramı ve Bâkî Divanı'nda Bazı Mahallî Unsurlar”. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Vol. 4(5). Summer. 114-165.
- Güftâ, Hüseyin (2010). “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*. Vol: 3(15). 93-137.
- Kabak, Turgay (2011). *Derinkuyu Yöresi Halk İnanışları*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kanar, Mehmet (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanık, Orhan Veli (2000). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Adam Yayınları.

- Karagöz, İsmail-Karaman, Fikret vd. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Konuk, Ahmed Avni (2005). *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. (Y. Koordinatörü: Mustafa Tahralı). C. 2. İstanbul: Kitabevi.
- Köktekin, Kazım (2009). “Necatî Bey Divanı’nda Geçen Bazı Yerel ve Arkaik Unsurlar”. *Ölümünün 500. Yılında Necatî Beg Anısına*. (I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan 2009). (Ed.: Gencay Zavotçu). Kocaeli. 25-35.
- Mutçalı, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Okumuş, Necdet (1992). “Uyku Duaları Üzerine Bir Deneme”. *Milli Folklor*. Güz 15. 33-34.
- Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2014). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgül, Metin Kayhan (1989). *Türk Edebiyatında Siyâsi Rüyâlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. I-III. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pala, İskender (2013). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şahin, Leyla-Meral Aşçıoğlu (2013). “Uyku ve Uykunun Düzenlenmesi”. *Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences)*. 22 (1). 93-98.
- Şentürk, Atilla (1995). *Necatî Beg’in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tarlan, Ali Nihat (1992). *Necatî Beg Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (1978)*. C. X. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uyaniker, Nursel (2006). *Pervâne Beğ Mecmuasının İlk Yüz Varağında (1a-100b) Halk Kültürü ile İlgili Unsurlar (Atasözleri-Deyimler-Halk İnanışları)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yekbaş, Hakan (2010). “Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20(1). Elazığ. 155-184.
- Yeşilyurt, Türkan (2011). “Türk Şiirinde Rüya”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 18(1). 259-266.
- Yıldırım, Ali (2016). “Sâib-i Tebrizî’nin Şiirlerinde Geçen ‘Hâb-ı Bahâr’ Tamlaması Üzerine”. *Doğu Esintileri İnanoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 4 (2). 167-177.
- Zavotçu, Gencay (2007). *Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fuâdî’nin Hâbiyye Risâlesi*. İstanbul: Kitap Matbaacılık.
- Zavotçu, Gencay (2011). “Necatî’nin İntihâl Konulu Bir Hicviyesi”. *Ölümünün 500. Yılında Necatî Bey’e Armağan*, (Ed.: Çetin Derdiyok-Muna Yüceol Özen). Ankara: TDK Yayınları 220-231.
- Zavotçu, Gencay (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kesit Yayınları.